

Дулкай Іван Іванович, здобувач ступеня вищої освіти магістра ННІ № 1 НАВС
Науковий керівник: Саковський А. А., заступник директора ННІ № 3 НАВС, кандидат юридичних наук

ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Відповідно до чинного законодавства кожна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення підлягає притягненню до кримінальної відповідальності. Однак законодавець поділяє осіб, які вчинили суспільно небезпечне винне діяння на певні вікові категорії і встановлює для них відповідні процесуальні гарантії захисту їх конституційних прав. Однією з таких категорій осіб є неповнолітні, які підлягають підвищеному захисту з боку державних органів та посадових осіб.

Вивчення питання щодо гарантій захисту прав неповнолітніх в кримінальному процесі доцільно розпочати з посилання на Лист Судової палати у кримінальних провадженнях Верховного Суду України «Судова практика у провадженнях про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність», в якому наголошується про значення профілактики злочинності серед неповнолітніх в процесуальній діяльності судів. Ефективні правові заходи, які суди застосовують щодо неповнолітніх, можуть реально сприяти попередженню вчинення підлітками нових злочинів та їх виправленню. Здійснюючи правосуддя, суди повинні забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод неповнолітнього підозрюваного або обвинуваченого як і інших учасників процесу.

У багатьох країнах світу (США, Великобританії, Бельгії, Франції, Німеччині та ін.), на відміну від України, судочинство у провадженнях про злочини неповнолітніх здійснюється спеціалізованими судами різних модифікацій. Діяльність таких судів щодо неповнолітніх оцінюється вченими-юристами досить високо. Наразі в Україні існують тільки слідчі, спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх.

Суди повинні враховувати вимоги міжнародних правових актів, зокрема тих, які стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх. У міжнародно-правових актах наголошується на необхідності особливого захисту дітей та підлітків. 29 листопада 1985 року Україною було підписано міжнародний договір, за яким було взято зобов'язання виконувати Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»). У параграфі 2.1 зазначених Правил підкреслюється необхідність неупередженого їх застосування.

В іншому важливому міжнародному документі - Конвенції про права дитини, прийнятій 44-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН у 1989 році і ратифікованій Верховною Радою України 27 лютого 1991 року (далі - Конвенція), міститься положення щодо гуманного застосування до неповнолітнього міри запобіжного заходу. Відповідно до ст. 37 Конвенції, «арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюється згідно з законом та використовується лише як крайній захід і протягом якомога більш короткого відповідного періоду часу».

Основні напрями державної політики України стосовно дітей і заходи щодо її реалізації центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, організаціями, суспільними інститутами були визначені в Національній програмі «Діти України» (затверджена Указом Президента України від 18 січня 1996 року № 63/96; далі - Національна програма). Серед її основних завдань - здійснення заходів щодо профілактики злочинності, наркоманії, алкоголізму і куріння серед дітей.

Законом України від 24 січня 1995 року «Про органи і служби у провадженнях неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», виходячи з положень Конституції України та Конвенції, визначено правові основи діяльності органів і служб у справах неповнолітніх та спеціальних установ для неповнолітніх, на які покладається здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли 18-річного віку.

Роз'яснення судам з питань застосування законодавства щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх надані Пленумом Верховного Суду України у постановках:

- від 26 червня 1981 року № 5 (зі змінами) «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх і про втягнення їх у злочинну та іншу антигромадську діяльність» (далі - постанова Пленуму Верховного Суду від 26 червня 1981 року № 5);

- від 23 грудня 1983 року № 6 (зі змінами) «Про практику застосування судами України законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність» (далі - постанова Пленуму Верховного Суду від 23 грудня 1983 року № 6);

- від 22 грудня 1995 року № 21 (зі змінами) «Про практику застосування судами примусових заходів виховного характеру».

Для гарантування правового захисту неповнолітніх на стадії досудового розслідування і в судовому розгляді законом передбачено спеціальні норми, що встановлюють особливості провадження у цих справах. Ці гарантії захисту прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні необхідно розділити на дві групи: основні та додаткові. До основних гарантій захисту прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні слід віднести наступні: участь законного представника, який має процесуальний статус (ст. 44, ст. 488 КПК України); обов'язкова участь захисника (п. 1 ч. 2 ст. 52 КПК України); додатковий перелік обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх (ст. 485 КПК України); особливий порядок допиту малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 226 КПК України); виділення в окреме провадження щодо кримінального

правопорушення, вчиненого неповнолітнім, якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім (ст. 494 КПК України); можливість і порядок застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру (ст. 497 КПК України); особливий порядок застосування до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу (ст. 492 КПК України), а також додатковий запобіжний захід - передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд (ст. 493 КПК України); порядок виклику неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ст. 489 КПК України); участь у судовому розгляді представників служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу органів Національної поліції (ст. 496 КПК України); участь законного представника, педагога, психолога або лікаря у допиті неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ст. 491 КПК України); видалення неповнолітнього підсудного із залу судового засідання під час дослідження обставин, що можуть вплинути на неповнолітнього (ст. 495 КПК України); участь законного представника, педагога, психолога або лікаря у слідчих (розшукових) діях за участю малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 227 КПК України).

До додаткових гарантій захисту прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні варто віднести: заборону застосування приводу неповнолітньої особи як свідка; (ч. 3 ст. 140 КПК України); заборона проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування (ч. 9 ст. 224 КПК України); обов'язкову участь законного представника, педагога, психолога, лікаря під час провадження слідчих (розшукових) дій з участю неповнолітніх та малолітніх осіб та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. //Відомості Верховної Ради України. -1996.-№30. - Ст.141.

2. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: Указ, Президент України від 24 травня 2011 р. № 597/2011 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/13600.html>

3. Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі // Людина, право, суспільство. - Права людини і професійні стандарти для юристів у документах міжнародних організацій. - Українсько-Американське бюро захисту прав людини (Амстердам - Київ), 1996, с. 71 - 81

4. Молдован А.В. Кримінальний процес України [текст] : Навч.посіб./ А. В. Молдован, С.М. Мельник. - К.: Центр учбової літератури, 2013. - 368 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон, Верховна Рада України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>